

บทความวิจัย (ม.ค. – มิ.ย. 2563)

กระบวนการพัฒนาแผนกลยุทธ์ชุมชนเพื่อการรู้ดิจิทัลและการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต
ด้านการรู้ดิจิทัลสำหรับผู้ใหญ่

เรือนทอง ไชยพะพานิช, นิสิตระดับปริญญาตรีบัณฑิต, ภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิต

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยruentong@hotmail.com, 081-615-7227

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วีรณัฐ สุปัญญา, ภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิต คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, drpaw@hotmail.com

อาจารย์ ดร. ยิ่ง กิริตบุรณะ, ภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิต คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, nangnoiying@hotmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการสร้างแผนกลยุทธ์ที่เหมาะสมกับชุมชนเพื่อการรู้ดิจิทัลและการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านการรู้ดิจิทัลเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยศึกษาในกลุ่มเป้าหมายได้แก่ ประธานชุมชนวัดปุณณาวาส คณะกรรมการชุมชนวัดปุณณาวาส ผู้แทนผู้ใหญ่ในชุมชน จำนวน 24 คน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับชุมชน 6 คน รวมจำนวน 30 คน ใช้เทคนิค A-I-C, SWOT, F.S.C การสัมภาษณ์ การประชุมเชิงปฏิบัติการ และการจัดเวทีชุมชนเป็นเครื่องมือวิจัยในการศึกษาครั้งนี้กลุ่มเป้าหมายสนใจใช้สมาร์ตโฟนและแอปพลิเคชันไลน์และเฟสบุ๊กเพื่อการรู้ดิจิทัลและการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านการรู้ดิจิทัลนำข้อมูลที่รวบรวมได้มาวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา(Content Analysis)

ผลศึกษาพบว่ากระบวนการพัฒนาแผนกลยุทธ์ที่เหมาะสมกับชุมชนมี 6 ขั้นตอน คือ 1.ระบุที่มวางแผน และเตรียมความพร้อม 2.ศึกษาสภาพการณ์ ปัญหา ความต้องการ และกำหนดประเด็นที่จะพัฒนา 3.กำหนดกลยุทธ์และร่างแผนกลยุทธ์ชุมชน 4.นำร่างแผนกลยุทธ์ไปใช้งานจริง 5.การติดตามและประเมินผลร่างแผนกลยุทธ์ชุมชน 6)ปรับปรุงแก้ไขร่างแผนกลยุทธ์ชุมชนให้เป็นแผนกลยุทธ์และประกาศใช้ ทั้งนี้กระบวนการวางแผนกลยุทธ์ต้องคำนึงถึงความยืดหยุ่นของชุมชนมากกว่าการยึดกรอบทฤษฎีหรือขั้นตอนทางวิชาการ ชุมชนมีความเห็นว่ากระบวนการพัฒนาแผนกลยุทธ์ควรให้ความสำคัญกับการนำแผนกลยุทธ์ไปใช้จริง การติดตามและประเมินผล โดยพบว่าขั้นตอนการติดตามและประเมินผลมักมีปัญหา สำหรับแผนกลยุทธ์ชุมชนที่พัฒนาขึ้นมี 9 องค์ประกอบ ได้แก่ วิสัยทัศน์ พันธกิจ ค่านิยมร่วม กลยุทธ์ วัตถุประสงค์ เป้าหมาย ตัวชี้วัด กิจกรรม และแผนปฏิบัติการ

คำสำคัญ: แผนกลยุทธ์ชุมชน การรู้ดิจิทัล การเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้ใหญ่

Received: December 1, 2019, Revised December 3, 2019, Accepted December 12, 2019

Strategy Development Process to Promote Lifelong Learning on Digital Literacy

Ruentong Waitayapanich, Ph.D. Student, Lifelong Education Department,
Faculty of Education, Chulalongkorn University, ruentong@hotmail.com, 081-615-7227
Assistant Professor. Weerachat Soopunyo, Ph.D., Lifelong Education Department,
Faculty of Education, Chulalongkorn University, drpaw@hotmail.com
Ying Keeratiburana, Ph.D., Lecturer, Lifelong Education Department,
Faculty of Education, Chulalongkorn University, nangnoiying@hotmail.com

Abstract

The purpose of this study is to identify the process of a strategic plan development to promote lifelong learning for digital literacy enhancement of adult in a community. Mixed Method Research Design was used with the target group which consist of the head of Wat Puranawat Community, committee of Puranawat Community, representative from Khet Thawi Watthana, Bangkok, NFE Khet Thawi Watthana Office, representative from Wat Puranawat Child Center and adults in Thawi Watthana. Tools for data collection are questionnaire, meeting guideline and activities. The questionnaire is designed by based on digital literacy concept from the analysis and synthesis of the reviewed information. The meeting guideline and activities are prepared in accordingly to SWOT, A-I-C and F.S.C Techniques. Those tools are reviewed by the experts in their particular field.

The study found that the processes of a strategic plan development consist of 1) to identify a planning team and to prepare stuff for planning 2) to study and analyse the past and current situation regarding with digital literacy and also problems and needs 3) to get strategic formulation and to write a draft strategic plan which include shared vision, shared mission, values, activities and indicators 4) to implement a strategic plan 5) to monitor and evaluate the strategic plan 6) to revise and to summarize a lesson learned in order to get the strategic planning processes that are appropriate for the community.

Keywords: Digital Literacy, Lifelong Learning, Community Strategic Plan

คำขอบคุณ: งานวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาปริญญาดุษฎีบัณฑิต, ภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิต คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทนำ

โลกได้เผชิญกับความท้าทายครั้งยิ่งใหญ่อีกครั้งหนึ่งนับจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมเป็นต้นมา ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีดิจิทัลได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลกระทบไปทั่ว เทคโนโลยีดิจิทัลได้สร้างประโยชน์อย่างอเนกอนันต์ แต่ในขณะเดียวกันก็สามารถทำลายล้างสิ่งต่างๆ ลงได้อย่างถอนรากถอนโคน คำว่า “ดิจิทัล ดิสรัปชัน (Digital Disruption)” เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันของเรามากขึ้น รัฐบาลไทยได้ตระหนักถึงความสำคัญและอิทธิพลของเทคโนโลยีดิจิทัลและพยายามผลักดันให้ทุกภาคส่วนเร่งสร้างประโยชน์โดยอาศัยเทคโนโลยีดิจิทัล ไปพร้อมๆ กับการรับมือกับจากภัยที่เกิดจากเทคโนโลยีดิจิทัลด้วยเช่นกัน รัฐบาลมีความแน่วแน่ที่จะนำพาประเทศเข้าสู่โลกยุคใหม่ที่ขับเคลื่อนด้วยเทคโนโลยีดิจิทัลเห็นได้จากการประกาศเป็นรัฐบาลดิจิทัล การเปลี่ยนชื่อกระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเป็นกระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคมเพื่อให้เป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศ และได้ประกาศนโยบายและแผนระดับชาติว่าด้วยการพัฒนาดิจิทัลเศรษฐกิจและสังคม (พ.ศ. ๒๕๖๑-๒๕๘๐) ซึ่งมีความสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี (พ.ศ. ๒๕๖๑-๒๕๘๐) เพื่อมุ่งกำหนดทิศทางให้ประเทศสามารถใช้โอกาสและรับมือกับความท้าทายที่เกิดจากเทคโนโลยีดิจิทัลได้อย่างเต็มศักยภาพ จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าเทคโนโลยีดิจิทัลเข้ามาหลอมรวมกับวิถีชีวิตของผู้คนทุกเพศทุกวัยประหนึ่งว่ามันคือส่วนหนึ่งของชีวิต ดังนั้นถ้าพิจารณาการเข้าถึงเทคโนโลยีดิจิทัลจึงไม่ใช่ประเด็นเดียวที่ควรได้รับความสนใจ มีประเด็นที่ทวีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน คือ การรู้ดิจิทัล(Digital Literacy: DL) ความหมายของการรู้ดิจิทัล(DL)มีหลากหลาย การกำหนดนิยามของการรู้ดิจิทัลย่อมขึ้นกับบริบท วัตถุประสงค์ และระดับการรู้ดิจิทัลที่ต้องการพัฒนา (UNESCO, 2018)สำหรับในงานวิจัยนี้ การรู้ดิจิทัลหมายถึง การผสมผสานของความรู้ ทักษะ และเจตคติที่ช่วยให้บุคคลสามารถเข้าถึง จัดการ บูรณาการ ประเมิน สื่อสาร และสร้างสรรค์ข้อมูลข่าวสารที่นำเสนอผ่านอุปกรณ์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร ซึ่งในที่นี้จะครอบคลุมสมาร์ตโฟนและโปรแกรมประยุกต์(applications)ไลน์และเฟสบุ๊คบนอุปกรณ์นี้ได้อย่างปลอดภัยและมีจริยธรรม สมาร์ตโฟนเป็น digital deviceซึ่งเป็นสิ่งประดิษฐ์จากเทคโนโลยีดิจิทัลที่มีการใช้งานมากที่สุดในประเทศไทย และพื้นที่ที่มีการใช้สมาร์ตโฟนมากที่สุดในประเทศไทย คือ กรุงเทพมหานคร ในขณะที่ระดับการรู้ดิจิทัลของประชากรในกรุงเทพมหานครโดยเฉพาะวัยผู้ใหญ่ยังอยู่ในระดับพื้นฐาน (สำนักงานคณะกรรมการดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ,2562)สอดคล้องกับวรรณพร เทพหัสดิน ณ อยุธยา (2560) ซึ่งเสนอว่าความต้องการในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลจะแตกต่างกันตามที่ตั้งชุมชน อายุของสมาชิกในชุมชน และวัตถุประสงค์ในการใช้ จะเห็นได้ว่าเทคโนโลยีดิจิทัลสัมพันธ์โดยตรงกับการรู้ดิจิทัล นั่นคือหากเทคโนโลยีดิจิทัลมีการเปลี่ยนแปลงการรู้ดิจิทัลย่อมเปลี่ยนแปลงตามตัว การเรียนรู้ด้านการรู้ดิจิทัลจึงไม่อาจจะหยุดนิ่งอยู่กับที่ที่ต้องมีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องอยู่เสมอเพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นแบบพลวัต โดยทั่วไปบุคคลมักไม่กลัวที่จะเรียนรู้แต่รู้สึกเหนียวหรือกลัวกับการเปลี่ยนแปลง หากเรียนรู้แล้วไม่นำไปปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ในทางที่ดีขึ้นก็ไม่ถือว่าเป็นการพัฒนา (ปัทมาวดี รัตนพลและนครินทร์ วณิกไพบูลย์, 2562) ดังนั้นการส่งเสริมให้มีการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านการรู้ดิจิทัลน่าจะเป็นสิ่งที่ควรสนับสนุนให้เกิดขึ้น เพื่อช่วยให้ผู้ใหญ่ในชุมชนเกิดการพัฒนาและมีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสู่การเป็นผู้รู้ดิจิทัลสามารถนำการรู้ดิจิทัลมาปรับใช้เพื่อให้สามารถรับมือกับโอกาสและความท้าทายจากอุปกรณ์ดิจิทัลที่มีการปรับเปลี่ยนทั้งฟังก์ชัน วิธีใช้งาน และแอปพลิเคชันที่เกี่ยวข้องอยู่เสมอ ตลอดจนตระหนักถึงความเสี่ยงและภัยอันตรายที่มาพร้อมกับอินเทอร์เน็ตหรือโลกออนไลน์ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเทคโนโลยีดิจิทัล สอดคล้องกับ พล.ต.อ. สุวัฒน์ แจ้งยอดสุข ได้กล่าวไว้ว่า อาชญากรรมเปลี่ยนรูปแบบไปตามเทคโนโลยี การเข้ามาของเทคโนโลยีทำให้ ความเสียหายเกิดเป็นบริเวณกว้างและกระทบคนจำนวนมากในเวลารวดเร็ว และอาชญากรรมออนไลน์มีแนวโน้มเพิ่มขึ้น (ไล่จิน, 2563)หากพูดถึงการเปลี่ยนแปลงควรนึกถึงกลยุทธ์เพราะกลยุทธ์ส่วนใหญ่มักมาพร้อมกับการเปลี่ยนแปลง การว่าจ้างบริษัทที่ปรึกษาซึ่งเป็นคนนอกมาวางกลยุทธ์ให้ อาจช่วยให้คำแนะนำหรือเสนอมุมมองที่หลากหลายออกไป แต่เมื่อเขากลับไปหรือสิ่งแวดล้อมของเรามีการเปลี่ยนแปลง กลยุทธ์เดิมอาจไม่เพียงพอ ไม่เหมาะสม หรือใช้ไม่ได้อีกแล้ว เราจึงควรคิดกลยุทธ์ด้วยตนเอง(ธนัย ชรินทร์ สารและนครินทร์ วณิกไพบูลย์, 2562) มีผู้ให้นิยามกลยุทธ์ไว้หลากหลาย แต่ส่วนใหญ่พบว่ากลยุทธ์มักเกี่ยวกับการวางแผน

(Mintzberg 1994 อ้างถึงในปรกรณ์ ปริยากร 2558) ซึ่งเป็นการกำหนดทิศทางหรือเป้าหมาย และหนทางที่จะนำไปสู่ความสำเร็จภายในระยะเวลาหนึ่งโดยอาศัยการวิเคราะห์ข้อมูลของสภาพแวดล้อมทั้งภายนอกและภายใน การวางแผนกลยุทธ์มีลักษณะเป็นกระบวนการที่กลุ่มคนร่วมกันกำหนดแนวทางที่คาดว่าจะดีที่สุดเพื่อนำพองค์กรให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้โดยอาศัยข้อมูลจากสภาพแวดล้อมภายใต้ความสามารถและข้อจำกัดขององค์กร (ศิริวิช ดโนทัย, 2562) หากพิจารณาในระดับชุมชน กรมพัฒนาชุมชน (2553) เสนอว่า แผนชุมชนเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้ชุมชนแก้ไขปัญหาด้วยตัวเอง ในทำนองเดียวกันดำรงศักดิ์ แก้วเพ็ง (2556) เสนอว่า ชุมชนเข้มแข็ง เป็นชุมชนที่สามารถพึ่งตนเอง ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และรับผิดชอบต่อชุมชนของตนเอง รู้จักจัดการตนเอง ช่วยกันเรียนรู้ และการวางแผนเป็นลักษณะประการหนึ่งของชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งสอดคล้องกับ ประเวศ วะสี (2562) ที่กล่าวว่า ชุมชนเข้มแข็งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างยิ่งยวดในการพัฒนาประเทศ และการทำแผนชุมชนจากข้อมูลชุมชนเป็นตัวอย่างของกระบวนการชุมชนซึ่งเป็นการพัฒนาอย่างบูรณาการ

งานวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาหากระบวนการสร้างแผนกลยุทธ์ที่เหมาะสมเพื่อให้มีการรู้จักดีและการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ในชุมชนให้มีการรู้จักดีอย่างต่อเนื่อง โดยคาดหวังว่าชุมชนอื่นๆ ทั่วประเทศจะสามารถนำกระบวนการพัฒนาแผนกลยุทธ์นี้ไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์กับชุมชนของตนเอง เพราะการรู้จักดีกลายเป็นเรื่องจำเป็นของยุคนี้และช่วยให้ประชากรพัฒนาความเป็นพลเมืองดิจิทัลของประเทศไทย(วรพจน์ วงศ์กิจรุ่งเรือง, 2561)

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาแผนกลยุทธ์ที่เหมาะสมกับชุมชนเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านการรู้จักดีสำหรับผู้ใหญ่

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยใช้แบบแผนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เป็นการศึกษาเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อสรุปว่ากระบวนการที่เหมาะสมกับการพัฒนาแผนกลยุทธ์ชุมชนเพื่อการรู้จักดีและการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านการรู้จักดีสำหรับผู้ใหญ่เป็นอย่างไร ดำเนินงานตามกรอบการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ประกอบด้วยการดำเนินงาน 4 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การวางแผนกลยุทธ์ชุมชน (Planning) 2) การปฏิบัติการตามแผนกลยุทธ์ชุมชน (Action) 3) การสังเกตผลการปฏิบัติ (Observation) 4) การสะท้อนคิด (Reflection) ซึ่งดำเนินการวิจัยกับกลุ่มเป้าหมาย จำนวน 30 คน ประกอบด้วย ประธานชุมชนวัดบูรณาวาสและคณะกรรมการชุมชนวัดบูรณาวาส 9 คน ผู้แทนฝ่ายพัฒนาและสวัสดิการสังคมเขตทวีวัฒนา จำนวน 4 คน ผู้แทน ก.ศ.น. เขตทวีวัฒนา 2 คน ตัวแทนผู้ใหญ่ในชุมชน 13 และผู้แทนพระภิกษุสงฆ์จากวัดบูรณาวาส 2 รูปโดยกลุ่มเป้าหมายสนใจศึกษากับสมาร์ตโฟนและแอปพลิเคชันไลน์และเฟสบุ๊กเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย 1) แบบสอบถาม 2) แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง 3) แนวทางการประชุมเชิงปฏิบัติ และ 4) แผนการจัดเวทีชุมชน เครื่องมือดังกล่าวผ่านการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหาแล้วนำมาหาค่าดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับวัตถุประสงค์โดยผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 5 ท่าน เก็บรวบรวมข้อมูลโดยเทคนิค A-I-C, SWOT, F.S.C การสัมภาษณ์ การประชุมเชิงปฏิบัติการและการจัดเวทีชุมชน

ผลการวิจัย

ข้อมูลทั่วไปหรือบริบทของชุมชน

ชุมชนวัดบูรณาวาสเป็นชุมชนชานเมือง ขนาดเล็ก มีตำแหน่งที่ตั้งไม่ไกลกับสถานที่สำคัญ เช่น สำนักงานเขตทวีวัฒนา พระตำหนักทวีวัฒนา และมหาวิทยาลัยมหิดล วิทยาเขตศาลายา มีแหล่งเรียนรู้ที่เป็นทางการตั้งใกล้ชุมชน คือ โรงเรียนวัดบูรณาวาส โรงเรียนมัธยมวัดบูรณาวาส บ้านหนังสือ และวัดบูรณาวาส แต่แหล่งเรียนรู้ที่นอกเหนือจากนี้ยังไม่มี

ประชาชนไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง บ้านพักอาศัยปลูกสร้างเองบนพื้นที่เช่าซึ่งไม่มีการทำสัญญาเช่า ในอดีตมีน้ำท่วมเป็นประจำ ประชากรมีรายได้ต่ำถึงปานกลาง ส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้าง ในอดีตเคยประกอบอาชีพเกษตรกรรม แต่ตอนนี้พื้นที่เกษตรกรรมเหลือน้อยลง

ประชากรในชุมชนส่วนใหญ่ใช้สมาร์ทโฟน มีส่วนน้อยซึ่งเป็นผู้สูงอายุที่ใช้โทรศัพท์มือถือแบบ feature phone ชุมชนมีความเห็นว่า ดิจิทัล คือ เทคโนโลยีดิจิทัลซึ่งเป็นเทคโนโลยีใหม่ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่างๆ มากมาย ทั้งด้านบวกและด้านลบ การรู้ดิจิทัลในความหมายของชุมชน คือ การใช้สมาร์ทโฟนที่เป็นประโยชน์ ปลอดภัย และมีจริยธรรม ประเด็นที่ชุมชนสนใจมีหลายประการ ได้แก่ การติดสมาร์ทโฟน การป้องกันและแก้ไขการติดสมาร์ทโฟน การหลอกลวงออนไลน์และการป้องกัน อย่างไรก็ตามพบว่าผู้ใหญ่ในชุมชนจำนวนหลายคนไม่กล้าทำรายการทางการเงินผ่านสมาร์ทโฟนเพราะกลัวทำผิดพลาด การใช้สมาร์ทโฟนนอกจากใช้สื่อสารแล้วยังนิยมใช้เพื่อการบันเทิง เช่น ฟังเพลงและดูละครผ่าน You Tube นอกจากนี้ประเด็นที่ชุมชนคิดว่าสำคัญและสนใจอยากเรียนรู้ ได้แก่ สิทธิและความรับผิดชอบออนไลน์ ทรัพย์สินทางปัญญา การรักษาความเป็นส่วนตัวหรือความปลอดภัยของตนเอง การใช้สมาร์ทโฟนให้เกิดประโยชน์ในด้านอื่นที่ไม่ใช่การบันเทิงแต่เพียงอย่างเดียวความปลอดภัยในการใช้สมาร์ทโฟน เช่น ใช้สายชาร์จไฟและแบตเตอรี่สำรอง (power bank) ปลอม และการใช้งานในรูปแบบต่างๆ เช่น

“โฆษณาหรือคลิปบางตัวที่บล็อกไม่เป็น โทรศัพท์ที่เป็นรายเดือน มันกินเงินหลายร้อยโดยไม่รู้ตัวเลยนะ มันใจว่าไม่ได้ไปคลิกซื้ออะไร เจ็บใจ ต้องจ่ายในสิ่งที่ไม่ได้ใช้ เคยไปถึง..... (ชื่อ operator) เค้านบล็อกให้ กลับมาบ้าน เป็นอีกแล้ว อยากบล็อกสิ่งที่เราไม่ต้องการให้เป็นค่ะ”

สำหรับความคาดหวังนั้น ชุมชนวัดประจักษ์มีความปรารถนาที่จะเป็นชุมชนแถวหน้าในเขตทวีพัฒนาในด้าน การรู้ดิจิทัลและการส่งเสริมการเรียนรู้ด้านการรู้ดิจิทัลอย่างต่อเนื่องมีความทันสมัย อยากให้ผู้ใหญ่ในชุมชนรู้เรื่องพื้นฐานที่จำเป็น มีความสามารถในการใช้สมาร์ทโฟน และแอปพลิเคชันไลน์และเฟซบุ๊ก อย่างถูกทำนองคลองธรรม เป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคมเรื่องพื้นฐานที่จำเป็นและมีพฤติกรรมที่เหมาะสมเมื่อใช้สมาร์ทโฟนและแอปพลิเคชันเช่นการป้องกันและแก้ไขการติดสมาร์ทโฟน การรู้มารยาทและแนวทางการปฏิบัติเวลาออนไลน์ กฎแห่งความปลอดภัย และการทิ้งร่องรอยดิจิทัล (digital footprint) เป็นต้น

จากการประเมินสภาพแวดล้อมทั้งภายนอกและภายในชุมชนเพื่อทำการวิเคราะห์ศักยภาพชุมชน (วิเคราะห์ SWOT) พบว่าชุมชนมีจุดแข็ง (S) 7 ข้อ จุดอ่อน 11 ข้อ โอกาส 9 ข้อ และอุปสรรค (T) 8 ข้อจากนั้นนำผลการวิเคราะห์ศักยภาพดังกล่าวมากำหนดทิศทางชุมชน โดยชุมชนร่วมกันกำหนดวิสัยทัศน์

“การทำกิจกรรม ถ้าเกี่ยวกับเนื้อหาสาระ สิ่งใหม่ๆ พวกความคาดหวังด้านการรู้ดิจิทัล เค้า(สมาชิกชุมชน) ไม่ค่อยสนใจ พวกเค้า (สมาชิกชุมชน) แทบจะไม่พูดออกความเห็นอะไรหรอกครับ เค้าอาจคิดว่าเดียวทางราชการจะมาช่วย แต่ถ้าเป็นเรื่องใกล้ตัวมากๆ เช่น สะพานไม้เดินเข้าชุมชนผู้ฟังเป็นบางช่วง จนกระทั่งมีคนตกสะพานลงไปแช่น้ำ จอกแหนติดอยู่ตามหัวหู แบบนี้เค้าถึงจะกล้าพูด พูดร้องทุกข์กับผู้ว่า (ผู้ว่ากรุงเทพมหานคร: พลเอกอัศวิน ขวัญเมือง) ตอนที่ท่านมาเยี่ยมชุมชน”สำหรับการกำหนดปัจจัย หรือกิจกรรมที่จำเป็นต้องมีหรือต้องทำ ได้แก่ การจัดการเบื้องต้นที่จำเป็น เช่น การบล็อกโฆษณา การเคลียร์พื้นที่จัดเก็บข้อมูล สำหรับแอปพลิเคชันที่สนใจ คือ Line และ Facebook และกิจกรรมการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติโดยสนใจประเด็นเรื่องความปลอดภัย กฎหมายดิจิทัล สิทธิความรับผิดชอบ นอกจากนี้กิจกรรมที่สำคัญและควรเร่งให้เกิดขึ้นคือ การร่วมมือกับเครือข่ายชุมชนในการสร้างการรู้ดิจิทัลและการส่งเสริมการเรียนรู้ดิจิทัลให้เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ลำพังชุมชนการนำแผนกลยุทธ์ไปปฏิบัติพบว่ามีความจำกัดในการเข้าถึงสมาชิกชุมชน หากอาศัยเครือข่าย เช่น สถานศึกษาในชุมชนจะช่วยส่งผลให้การเข้าถึงผู้ใหญ่ได้ดียิ่งขึ้น เพราะสถานศึกษามีวาระการประชุมกับผู้ปกครองนักเรียน และมีกิจกรรมระหว่างบ้านและโรงเรียนเป็นระยะๆ อยู่แล้ว ส่วนจัดลำดับความสำคัญของกิจกรรมนั้นกลุ่มเป้าหมายให้ความสำคัญกับการป้องกันและแก้ไขการติดสมาร์ทโฟนของคนทุกวัยโดยเฉพาะเด็กเล็กและวัยรุ่น ความปลอดภัย การรู้จักสิทธิ ความรับผิดชอบ

เมื่อออนไลน์ กฎหมายดิจิทัล ทักษะการใช้งานที่จำเป็น และการรู้เท่าทันสื่อ ผลของกระบวนการกำหนดกลยุทธ์ทำให้ได้ร่างแผนกลยุทธ์ชุมชนซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบ 9 ส่วน ได้แก่ วิสัยทัศน์ พันธกิจ ค่านิยมร่วม กลยุทธ์ วัตถุประสงค์ เป้าหมาย ตัวชี้วัด กิจกรรม และแผนปฏิบัติการ

ร่างแผนกลยุทธ์ชุมชนที่ได้จากกระบวนการสร้างแผนกลยุทธ์ในช่วงแรกมีการนำไปใช้จำกัดอยู่ในแวดวงของคณะกรรมการชุมชนบูรณาการ ศูนย์พัฒนาเด็กก่อนวัยเรียนชุมชนวัดบูรณาการ และฝ่ายพัฒนาและสวัสดิการสังคม เขตทวีวัฒนา กรุงเทพมหานคร การนำแผนกลยุทธ์ไปใช้งานจริงนั้นแต่ละกลุ่มนำแผนกลยุทธ์ไปประยุกต์ใช้ตามแนวทางของกลุ่มตน เช่น ศูนย์พัฒนาเด็กก่อนวัยเรียนชุมชนวัดบูรณาการ เน้นประเด็นการติดสมาร์ตโฟน โทษและการป้องกัน นำหัวข้อนี้เป็นวาระสำคัญของการประชุมผู้ปกครองเมื่อวันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2562 ซึ่งมีพ่อแม่และผู้ปกครองเข้าประชุมประมาณ 80-90 คน ส่วนฝ่ายพัฒนาและสวัสดิการสังคม เขตทวีวัฒนา เชิญผู้วิจัยไปจัดกิจกรรมการรู้ดิจิทัลที่จำเป็นต่อผู้ใหญ่วัยใกล้เกษียณ โดยผู้เข้าร่วมกิจกรรมเป็นเจ้าหน้าที่รักษาความสะอาดซึ่งกระจายตัวทำงานอยู่ตามชุมชนต่างๆ ในเขตทวีวัฒนา อายุ 55-59 ปี จำนวน 50-60 คน เมื่อวันที่ 9 กันยายน พ.ศ. 2562 โดยเน้นวิธีการใช้สมาร์ตโฟนอย่างปลอดภัย ประหยัด ถูกต้อง และรู้จักแยกแยะข้อมูลจริงหรือไม่จริงทั้งข่าวและข้อมูลด้านสุขภาพ วิธีการค้นหาข้อมูลที่เป็นประโยชน์ ตลอดจนมารยาทและจริยธรรมในการใช้สมาร์ตโฟนและแอปพลิเคชัน อย่างไรก็ตามทั้ง 2 กิจกรรม เป็นกิจกรรมที่ดำเนินการกับผู้เข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มใหญ่ ภายหลังการเสร็จสิ้นการทำกิจกรรมยังไม่มีผลประเมินผลว่าผู้เข้าร่วมกิจกรรมแต่ละรายมีการรู้ดิจิทัลเพิ่มขึ้นมากน้อยเพียงใด

“พ่อน้ำหมอ (ประธานชุมชน) บอกแบบนี้แล้ว (ให้ผู้ใหญ่วางกติกาการใช้สมาร์ตโฟนโดยจำกัดระยะเวลาที่เล่นสมาร์ตโฟนให้น้อยลง)เดี๋ยวจะบอกน้อง.....(เด็กชาย อายุ 4 ขวบ) ไม่รู้จะยอมหรือเปล่า..ก่อนหน้านี้อพ่อเค้าตามใจ กลับจากศูนย์เด็กเล็ก ก็อยู่กับโทรศัพท์ตลอด ยิ่งวันเสาร์ อาทิตย์เล่นแต่โทรศัพท์”

“เพิ่งรู้ว่า ชาร์ตแบตที่ถูกต้องทำอย่างไรวันนี้แหละ ทำผิดมาตลอดเลย”

ข้อสังเกตที่ได้จากการจัดประชุม หากการประชุมมีขั้นตอนมาก และมีเนื้อหาวิชาการที่ซับซ้อน ผู้เข้าร่วมประชุมจะเบื่อหน่าย ความสนใจจะลดลงอย่างรวดเร็ว หากเพิ่มความสนุกสนาน แลกเปลี่ยนสาระให้เบาสบายขึ้น เปิดโอกาสให้มีการแข่งขันให้รางวัล ผู้เข้าร่วมประชุมจะตื่นตัวมากขึ้น แต่รู้สึกทำท้าย ล้า และอยากติดตาม

“จะให้ตอบปัญหาอีกไหม อยากได้ช็อคโกแลตอีก อร่อยดี งามอีกๆ”

ข้อจำกัดบางอย่าง กลุ่มเป้าหมายจะไม่กล้าบอกผู้วิจัยในช่วงแรกที่ลงพื้นที่วิจัย หากแต่เมื่อเวลาผ่านไป ประธานและคณะกรรมการชุมชนมีความสนทนากับผู้วิจัยมากขึ้น ข้อมูลบางประเด็นจึงค่อยๆ ถูกเปิดเผย

ผลจากการสะท้อนคิด ตรวจสอบ และประเมินผลกระบวนการสร้างแผนกลยุทธ์ชุมชนเพื่อการรู้ดิจิทัลและการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านการรู้ดิจิทัลสำหรับผู้ใหญ่พบว่า ชุมชนต้องการกระบวนการสร้างแผนที่กระชับ โดยลดขั้นตอนที่ซับซ้อน แผนต้องมีความยืดหยุ่น เพราะช่วงที่กำลังวางแผน ในบางครั้งกลุ่มเป้าหมายยังไม่ค่อยเข้าใจและประเด็นเกี่ยวข้องก็มีการเปลี่ยนแปลง อย่างไรก็ตามพบว่าความสัมพันธ์ระหว่างวัดและคณะกรรมการชุมชนมีผลต่อกระบวนการวางแผนในครั้งนี้

“จุดอ่อนของเรา อยู่ที่ยังติดตามและประเมินผล ปีๆ หนึ่ง ชุม (ชุมชน) เราทำหลายโครงการ หลายกิจกรรม ไม่มีคนตาม พอเจ้าหน้าที่กลับ ทุกอย่างก็จบทำแผน (แผนกลยุทธ์ชุมชนด้านการรู้และการส่งเสริมการเรียนรู้ดิจิทัล) มีขั้นตอนเยอะเกินไป เอาเข้าจริง พวกที่ทำงานไม่เคยใช้แผนเลยนะ ทำเอกสารพวกนี้ (แผนงาน) ก็ตอนที่ต้องส่งเขต(เขตทวีวัฒนา)เพราะต้องยื่นของบหรือการสนับสนุน นอกจากนั้นมันงานอะไรก็ทำกันไป”

อภิปรายผลการวิจัย

ข้อค้นพบที่ได้จากงานวิจัยครั้งนี้พบว่า กระบวนการพัฒนาแผนกลยุทธ์ชุมชนเพื่อการรู้ดิจิทัลและการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านการรู้ดิจิทัลสำหรับผู้ใหญ่ประกอบด้วย 6 ขั้นตอน ได้แก่ 1. ระบุที่มวางแผน เตรียมความพร้อม 2. ศึกษา

สภาพการณ์ ปัญหา ความต้องการ และกำหนดประเด็นที่จะพัฒนา 3. กำหนดกลยุทธ์และวางแผนกลยุทธ์ชุมชน 4. นำร่างแผนกลยุทธ์ไปใช้งานจริง 5. การติดตามและประเมินผลร่างแผนกลยุทธ์ชุมชน 6) ปรับปรุงแก้ไขร่างแผนกลยุทธ์ชุมชนให้เป็นแผนกลยุทธ์และประกาศใช้ ซึ่งสอดคล้องกับ อุทิศ ขาวเจียร (2549) เสนอว่า กระบวนการวางแผนกลยุทธ์ ประกอบด้วย 1) การเตรียมการวางแผนและกำหนดแนวทางดำเนินงาน 2) การวิเคราะห์สถานะแวดล้อมภายนอกและภายใน (SWOT Analysis) 3) การกำหนดทิศทางการพัฒนาองค์กรด้านวิสัยทัศน์ พันธกิจและวัตถุประสงค์หลัก 4) การยกย่องและกำหนดยุทธศาสตร์(กลยุทธ์)การพัฒนา 5) กำหนดยุทธวิธีดำเนินงาน 6) ทบทวนแผนกลยุทธ์ จากกระบวนการพัฒนาแผนกลยุทธ์ ชุมชนเห็นว่าขั้นตอนการติดตามและประเมินผลมีความสำคัญและมักพบปัญหามากที่สุด สอดคล้องกับ ประภัสร อ่อนฤทธิ์และคณะ (2558) ซึ่งระบุว่า ปัญหาที่พบมากที่สุดในการจัดทำแผนชุมชนของหมู่บ้าน คือ ด้านการติดตามประเมินผลและสรุปบทเรียน

จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า กระบวนการวางแผนกลยุทธ์มี 2 รูปแบบ รูปแบบที่ 1 (ไพบูลย์ โพธิ์สุวรรณ, 2555) จะเริ่มด้วยการกำหนดทิศทาง (วิสัยทัศน์ พันธกิจ วัตถุประสงค์ เป็นต้น) แล้วจึงค่อยทำ SWOT ส่วนรูปแบบที่ 2 (อุทิศ ขาวเจียร, 2549) จะทำ SWOT ก่อน แล้วจึงกำหนดทิศทาง สำหรับงานวิจัยนี้ จะใช้รูปแบบที่ 2 คือ อาศัยข้อมูลจากการวิเคราะห์ SWOT ไปกำหนดทิศทางของชุมชนอย่างไรก็ตามกระบวนการวางแผนกลยุทธ์ที่ผู้วิจัยดำเนินการในช่วงแรกของการวิจัยใช้รูปแบบที่ 1 คือ เริ่มด้วยการกำหนดทิศทาง (วิสัยทัศน์ พันธกิจ วัตถุประสงค์ เป็นต้น) แล้วจึงค่อยทำ SWOT พบว่า วิสัยทัศน์ไม่ค่อยชัดเจน เมื่อความคาดหวังไม่ชัด วิสัยทัศน์ที่ได้ในช่วงแรกจึงไม่อาจสร้างความหวังหรือแรงบันดาลใจให้เกิดขึ้น ถึงแม้ว่ากลุ่มเป้าหมายมีความต้องการรู้ดิจิทัลและอยากให้มีการส่งเสริมการรู้ดิจิทัลอย่างต่อเนื่องให้ผู้ใหญ่ในชุมชน แต่กลุ่มเป้าหมายไม่ถนัดในเรื่องนี้ (การรู้ดิจิทัลและการส่งเสริมการรู้ดิจิทัล) ประกอบกับกลุ่มเป้าหมายที่เป็นคนในชุมชนวัดบูรณาวาสไม่คุ้นชินกับการวางแผนและการปฏิบัติตามแผน จึงไม่ให้ความสนใจกับกระบวนการวางแผนในช่วงแรกของการวิจัย ที่ผ่านมากลุ่มเป้าหมายไม่ได้ใช้แผนในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน หากมีเพียงกำหนดการตามวาระสำคัญ เช่น งานวันเด็ก งานสำคัญทางศาสนา เป็นต้น จึงต้องใช้เวลาในการค่อยๆ ปรับตัว ผู้วิจัยจึงต้องแก้ไขสถานการณ์โดยการจัดกิจกรรมถาม-ตอบ "เรื่องความสำคัญและประโยชน์ของการวางแผนในทัศนะของท่านและชุมชน" ให้กลุ่มเป้าหมายได้พูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อสร้างความเข้าใจและตระหนักถึงความจำเป็นที่ต้องสร้างแผนและนำไปใช้ จากเหตุผลดังกล่าวผู้วิจัยจึงต้องปรับกระบวนการวางแผนกลยุทธ์ชุมชนให้เป็นรูปแบบที่ 2 คือ วิเคราะห์ศักยภาพชุมชนโดยใช้เทคนิค SWOT จากนั้นนำผลจาก SWOT มากำหนดทิศทางชุมชน นอกจากนี้พบว่าเทคนิค F.S.C ทำให้กลุ่มเป้าหมายรู้สึกเบื่อหน่าย เพราะเห็นว่าการทำกิจกรรมมีหลายขั้นตอน ไม่มีเวลาทำกิจกรรมต่อเนื่องตามแนวทางการของเทคนิค F.S.C ประกอบกับผู้เข้าร่วมประชุมมีจำนวนน้อยเพียง 30 คน เวลาที่เข้าร่วมประชุมและทำกิจกรรมมีจำกัด ตลอดจนการเสนอความคิดเห็นยังคงจำกัดอยู่ในแวดวงของคณะกรรมการชุมชนซึ่งเคยผ่านการประชุมมาแล้วมากมาย ทำให้ไม่ได้มุมมองที่หลากหลายจากสมาชิกชุมชนคนอื่นๆ ซึ่งสอดคล้องกับ ยศ บริสุทธิ์ (2558) ที่กล่าวว่า เทคนิค F.S.C ควรมีผู้เข้าร่วมประชุม 50-60 คน หากจำนวนน้อยเกินไปจะทำให้การแลกเปลี่ยนประสบการณ์และความหลากหลายทางความคิดน้อยไปด้วย ผู้วิจัยจึงต้องยุติการใช้ F.S.C กับการดำเนินงานวิจัยในช่วงเวลาต่อมาสำหรับปัญหาและความต้องการด้านการรู้ดิจิทัลและการส่งเสริมการรู้ดิจิทัล สมาชิกชุมชนยังมองว่าเป็นสิ่งที่ทางราชการจะดำเนินการและดูแลให้ ในขณะที่บางปัญหาเป็นสิ่งที่เร่งด่วนมากกว่า เพราะกระทบกับวิถีชีวิต เช่น สะพานเข้าชุมชนบางช่วงที่ผู้ มีสมาชิกตกลงจากสะพาน

ข้อค้นพบอีกประการหนึ่งคือ ผู้ใหญ่ในชุมชนยังคงมีเจตคติด้านลบกับเทคโนโลยีดิจิทัล ทำให้จำกัดการรู้ดิจิทัลและการส่งเสริมการรู้ดิจิทัล ประกอบกับวิถีชีวิตยังคงเรียบง่าย วิสัยทัศน์ด้านการรู้ดิจิทัลและการส่งเสริมการรู้ดิจิทัลจึงค่อนข้างออกแนว conservative คือ เน้นความปลอดภัย และมีความระมัดระวัง ซึ่งสอดคล้องกับ Bawden (2008) ที่กล่าวว่า เจตคติและมุมมองเป็นหนึ่งในสิ่งประกอบที่สำคัญของการรู้ดิจิทัล (องค์ประกอบของการรู้ดิจิทัล คือ ปัจจัยสนับสนุน ความรู้พื้นฐาน ความสามารถและเจตคติ/มุมมอง) ในช่วงที่ประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อระดมความคิดเห็นถึงภาพฝันหรือความคาดหวังในด้าน

การรู้จักดีและการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านการรู้จักดี ที่ประชุมแสดงความคาดหวังค่อนข้างจำกัด คือ ไม่กล้าฝัน ไม่กล้าคาดหวัง ผู้วิจัยจึงเชิญ คุณวรรณวิสา ศรีสำนอง อายุ 42 ปี ซึ่งมีอาชีพทำนาอยู่ติดกับชุมชนวัดบูรณาวาสมาเล่า ประสบการณ์ของการรู้จักดีที่นำมาใช้ในการสร้างรายได้หาเลี้ยงชีพ เพื่อช่วยให้ชุมชนมีความเข้าใจและเห็นประโยชน์ของการ รู้จักดีมากยิ่งขึ้นซึ่งช่วยให้ชุมชนกล้าฝันและกำหนดวิสัยทัศน์ได้ในที่สุดถึงแม้คุณวรรณวิสา ศรีสำนองจะอาศัยอยู่ที่แห่งนี้มา เกือบ 10 ปีแล้ว แต่ชุมชนวัดบูรณาวาสไม่เคยรู้จักเธอมาก่อน จากวันนั้นเป็นต้นมาเธอได้รับเชิญมาช่วยงานชุมชนอีกหลาย ครั้ง ผู้วิจัยจึงพบว่า การสื่อสารมีความสำคัญต่อการสร้างเครือข่ายให้ช่วยทำงาน

ข้อเสนอแนะ

กระบวนการวางแผนกลยุทธ์ที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีดิจิทัลควรใช้เวลาสั้นๆ ลดขั้นตอนที่ซ้ำซ้อนในระหว่าง การวางแผน และเครื่องมือที่ใช้ในการวางแผนให้ใช้เท่าที่จำเป็นเพราะเทคโนโลยีดิจิทัลมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ เสมอ กระบวนการวางแผนต้องมุ่งเน้นถึงผลของการใช้งานจริงมากกว่าขั้นตอนที่เกินจำเป็น นั่นคือ กระบวนการวางแผนต้องกระชับ มีความยืดหยุ่นต้องทดลองใช้เพื่อให้พบกับข้อเท็จจริง และมีการปรับแก้ให้ดีขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- กรมพัฒนาชุมชน. (2553)คู่มือแนวทางการบูรณาการแผนชุมชน.[ออนไลน์] แหล่งที่มา: www.fisheries.go.th/mf-emdec/mainweb/present[เข้าถึงเมื่อ 10 ธันวาคม 2562]
- ดำรงศักดิ์ แก้วเพ็ง. (2556) ชุมชน. ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยทักษิณ, สงขลา
- ธัญ ชรินทร์สารและนครินทร์ วงกิจไพบูลย์.Strategy Process เครื่องมือสร้างกลยุทธ์ด้วยตัวเองให้อยู่รอดในยุค Disruption The Secret Sauce EP.167[ออนไลน์] แหล่งที่มา: <https://www.youtube.com/watch?v=90twTQ4LRdl&t=2838s>[เข้าถึงเมื่อ 20 ธันวาคม 2562]
- ปกรณ์ ปรียากร.(2558). การวางแผนกลยุทธ์ : แนวคิดและแนวทางเชิงประยุกต์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เสมอธรรม
- ปัทมาลัย รัตนพลและนครินทร์ วงกิจไพบูลย์.เรียนรู้มากแค่ไหน ถ้าไม่เกิดการเปลี่ยนแปลงไม่นับเป็นการพัฒนา | The Secret Sauce EP.155[ออนไลน์] แหล่งที่มา: <https://www.youtube.com/watch?v=nBLDJM0tSJl>[เข้าถึงเมื่อ 10 ธันวาคม 2562]
- ประภัสร์ อ่อนฤทธิ์และคณะ. (2558).การพัฒนากลยุทธ์การจัดทำแผนชุมชนของหมู่บ้านในจังหวัด กำแพงเพชร. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิตสาขาวิทยาการจัดการบริหารและการพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร รายงานสืบเนื่องจากการประชุมสัมมนาวิชาการการนำเสนอ งานวิจัยระดับชาติและนานาชาติ (Proceeding) เครือข่ายบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏ ภาคเหนือ ครั้งที่ 15
- ประเวศ วะสี (2562).นิเวศทางปัญญาของมหาชน ยุทธศาสตร์ทางปัญญาพาชาติออกจากวิกฤต.[ออนไลน์] <https://waymagazine.org/prawes-wasi-speech/>[เข้าถึงเมื่อ 10 ธันวาคม 2562]
- ไพบูลย์ โพธิ์สุวรรณ.(2555). การจัดทำยุทธศาสตร์พัฒนาท้องถิ่น: จากแนวคิดสู่การปฏิบัติ. วิทยาลัย พัฒนาการปกครองท้องถิ่น สถาบันพระปกเกล้า.

ยศ บริสุทธิ์.(2558). การศึกษาชุมชน : แนวคิดการวิจัย และกระบวนการทางวิทยาศาสตร์. โรงพิมพ์

มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ขอนแก่น

โล่เงิน(นามแฝง) ‘บิกบีต’ เสริมเขียว ‘นักสืบ’ อาชญากรรมออนไลน์พุ่ง ยกทฤษฎี ‘หน้าตาแตก’ แก่ .มติชน

สุดสัปดาห์. ฉบับประจำวันที่ 3-9 มกราคม พ.ศ. 2562 ปีที่ 40 ฉบับที่ 2055

วรพจน์ วงศ์กิจรุ่งเรือง.(2561) คู่มือพลเมืองดิจิทัล. สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจดิจิทัลกระทรวงดิจิทัลเพื่อ

เศรษฐกิจและสังคม

วรรณพร เทพหัสดิน ณ อยุธยา.(2560./31/ตุลาคม).เน็ตประชารัฐ ต้องทำได้มากกว่าเล่นโซเชียล.เดลินิวส์

ศิริวิช ดิโนทัย.(2562).กระบวนการวางแผนกลยุทธ์.[ออนไลน์]แหล่งที่มา:[http://www.nbc.mcu.ac.th/wp-](http://www.nbc.mcu.ac.th/wp-content/uploads/2018/03/0160%E0%B8%81%E0%B8%A3%E0%B8%B0%E0%B8%9A%E0%B8%A7%E0%B8%99%E0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B8%A7%E0%B8%B2%E0%B8%87%E0%B9%81%E0%B8%9C%E0%B8%99%E0%B8%81%E0%B8%A5%E0%B8%A2%E0%B8%B8%E0%B8%97%E0%B8%98%E0%B9%8C-33f.pdf)

แหล่งที่มา:

[content/uploads/2018/03/0160%E0%B8%81%E0%B8%A3%E0%B8%B0%E0%B8%9A%E0%B8%A7%E0%B8%99%E0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B8%A7%E0%B8%B2%E0%B8%87%E0%B9%81%E0%B8%9C%E0%B8%99%E0%B8%81%E0%B8%A5%E0%B8%A2%E0%B8%B8%E0%B8%97%E0%B8%98%E0%B9%8C-33f.pdf](http://www.nbc.mcu.ac.th/wp-content/uploads/2018/03/0160%E0%B8%81%E0%B8%A3%E0%B8%B0%E0%B8%9A%E0%B8%A7%E0%B8%99%E0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B8%A7%E0%B8%B2%E0%B8%87%E0%B9%81%E0%B8%9C%E0%B8%99%E0%B8%81%E0%B8%A5%E0%B8%A2%E0%B8%B8%E0%B8%97%E0%B8%98%E0%B9%8C-33f.pdf) [เข้าถึงเมื่อ 20 ธันวาคม 2562]

สำนักงานคณะกรรมการดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.(2562).สรุปผลการสำรวจสถานภาพการรู้เท่า

ทันสื่อและสารสนเทศของประเทศไทย ปี พ.ศ. 2562[ออนไลน์] แหล่งที่มา:

<https://www.onde.go.th/view/1/รายละเอียดข่าว/ข่าวทั้งหมด/662/TH-TH>

อุทิศ ขาวเขียว.(2549).การวางแผนกลยุทธ์.สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. พิมพ์ครั้งที่ 3

Bawden, D. (2008). Origins and Concepts of Digital Literacy. In Digital Literacies: Concepts, Policies & Practices. Ed. By C. Lankshear & M. Knobel. New York: Peter Lang

UNESCO.(2018).A Global Framework of Reference on Digital Literacy Skills for Indicator 4.4.2

Retrieved 02 ธันวาคม 2562, from

<http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/ip51-global-framework-reference-digital-literacy-skills-2018-en.pdf>